

LA MISSIÓ DELS CAPUTXINS CATALANS A LA GUAIANA DURANT EL SEGLE XVIII (1722-1817)

Algunes problemàtiques d'evangelització, mentalitat i cultura

Al llarg d'aquest article, mirarem d'aproximar-nos a un dels més suggestius i interessants aspectes de la projecció «ad extra» dels caputxins catalans del divuit. De bell antuvi cal afirmar que, amb l'adveniment del règim borbònic, les missions estrangeres dels caputxins catalans es veurién potenciades àmpliament, puix fou a petició reial que s'inicià la gegantina empresa de l'evangelització de la Guaiana veneçolana.¹ Les missions «ad gentes» són una part important a tenir en compte a l'hora d'estudiar la projecció de cara enfora dels caputxins de Catalunya, els quals ja en temps de Carles II aconseguiren la Reial Cèdula d'erectió de la Missió de Trinitat i Guaiana, l'any 1687, esdeve-

1. La missió dels caputxins catalans a les conques de l'Orinoco ha estat estudiada per M. A. VILA. *Els caputxins catalans a Veneçuela*, Barcelona, 1969; i per BUENAVENTURA DE CARROCERA, *Misión de los capuchinos en Guayana*. (Caracas, 1979), 3 vols. Un bon testimoni d'època sobre l'estat d'aquestes missions i llurs pobladors, el podem llegir a les pàgines de l'obra de J. GUMILLA, *Historia natural, civil y geográfica de las naciones situadas en las riberas del río Orinoco*. [= El Orinoco Ilustrado], (Barcelona, 1791), 2 vols. Una visió des de la perspectiva antropològica l'ofereix la tesi doctoral inèdita de F. PATUEL PUIIG, *Mission et colonisation. Les capucins catalans en Guyane Vénézuelienne, aux XVII-XVIII-XIXè siècles* (Paris, 1972); un resum, molt tardà, d'aquesta recerca fou publicat en aquesta mateixa revista amb el títol: «Just-So Story». *Un cas de dissensió interna en país de missió: Els Pares Caputxins a la Guaiana*, (Vg. *Analecta Sacra Tarraconensia*, 66 (1993), 45-62). Una catalogació, amb breus comentaris, de les principals fonts documentals sobre el tema, la vam presentar al IXè. Congrés d'Arxivers Eclesiàstics; Vg.: VALENTÍ SERRA DE MANRESA, *Principales fuentes documentales para el estudio de la Misión Capuchina de Trinidad y Guayana*, a «Memoria Ecclesiae» vol. V (Oviedo, 1994), 299-306. [Al llarg de l'article abreguem així els arxius consultats: APCC (Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya); ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó); BUB (Biblioteca Universitària de Barcelona). La resta dels abreuaments són coneguts i habituals].

nint així la primera presència institucional catalana a les Índies.² Els primers anys de l'evangelització foren dedicats, quasi exclusivament, a missionar els indis napparima de l'illa Trinitat, i no seria fins en temps de Felip V quan, a través d'una Cèdula Reial del 24 de juny de 1722, es decretava la definitiva reorganització de la Missió de la Guaiana, determinació reial que anà precedida d'una tramesa de missioners l'any 1716,³ enviats a les Índies amb aquesta finalitat de promoure l'evangelització i colonització de la Guaiana, on, fins aquell moment, havien fracassat totes les temptatives missioneres per manca de mitjans de subsistència. Davant d'aquest repte, els frares catalans tenien la convicció que la missió de la Guaiana no tindria vida ni futur si abans no aconseguien desenvolupar-hi un projecte viable que assegurés la subsistència als religiosos i als indígenes i, per aquesta raó, immediatament van començar a configurar pròsperes reduccions amb ramats suficients de bestiar per a alimentar tant els missioners com els indis. La reorganització de la Missió fou confiada als caputxins Tomàs de Santa Eugènia, Dionís de Barcelona, Bru de Barcelona, Benet de Moià, Agustí d'Olot i Eugeni de Barcelona, que, embarcats a Cadis al juliol de 1723, arribaren a l'abril de 1724 a Santo Tomé. Ben aviat, el cinc de maig, fundaren la

2. Vg. la «Cédula por la que la misión de Trinidad y Guyana queda separada en un todo de la de Cumaná», (Aranjuez, 29 abril 1687), text conservat al «Registro de Cédulas de l'Arxiu d'Índies a Sevilla, i publicada per BUENAVENTURA DE CARROCERA, a *Misión de los capuchinos en Guayana*, doc. n. 7.

3. Ibidem, doc. 55: «Cédula por la que se permite el paso de doce religiosos capuchinos de Cataluña con destino a las misiones de Trinidad y Guayana» (Buen Retiro, 6 sep. 1716). El text original es conserva a l'AGI, *Contratación*, 5552. Al *Libro de las Resoluciones de la Definición*, f. 90 v. (ACA-Monacales Universidad, Vol. 273), hi trobem relacionats els noms dels frares que la Província escollí per a trametre a les Índies; tot i ser en els anys de la repressió filipista a Catalunya, no es tracta pas d'un exili, ja que tres dels que foren escollits per primera vegada no foren admesos [segurament per poc fidels a la Corona], i hagueren de fer una nova elecció que fos plaent al rei, tal com podem llegir-ho en el text dels acords definitòris: «Teniendo orden del Real Consejo de Indias para enviar 12 Religiosos a las Misiones de la Guayana, con parecer de los RR. PP. Definidores, fueron elegidos el día 9 de [mayo] de 1715 los siguientes Misionarios Apostólicos: el P. Baltasar de Manresa, Predicador; el P. Sebastián de Tremp, Predicador; P. Félix de Cabrera, Predicador; P. Joseph de Sant Hipólito, Predicador; P. Raymundo de Vilafranca, Sacerdote; P. Ambrosio de San Julián, Sacerdote; P. Bautista de Monrós, Predicador. P. Mariano de Seva, Sacerdote; P. Pacían de San Martín, Predicador. P. Hermenegildo de Cardona, y Fr. Martín de Castellfolli, [lego]. Y porque no fueron admitidos por el Real Consejo los PP. Baltasar de Manresa, Félix de Cabrera y Hermenegildo de Cardona, se eligieron en su lugar los PP. Thomás de Ponts, Ex-Lector de Theología; Buenaventura de La Geltrú, Predicador, y Fr. Bernardino de [Molins], lego».

primera població que titularen «Misión de la Inmaculada Concepción de Suay». Aquest primer establiment es traslladà l'any 1765 a San Antonio del Caroní (que s'havia fundat al juny de 1725) i, des de llavors, prengué el nom de «Inmaculada Concepción del Caroní», on hi fixaren la residència els superiors de la Missió. Al llarg del segle divuit es fundaren moltes poblacions on es reduïen els indis, però no totes es consolidaren, tal com veurem més endavant. Quan Bolívar clausurà violentament la Missió l'any 1817, i n'expropià tot el bestiar, hi havia 30 poblacions. Els límits de la Missió, però, no es van concretar fins el 20 de març de 1734, en què jesuïtes, franciscans observants i caputxins, signaven un conveni amistós que finalment es plasmaria en una Reial Cèdula del 16 de setembre de 1736; segons aquest conveni, la missió dels caputxins de Catalunya abastava tota la regió que s'estenia des d'Angostura (avui Ciutat Bolívar), seguint el curs de l'Orinoco, per la banda dreta al mar; i des d'Angostura, marcant una línia recta ideal fins a l'Amazones.

Un informe d'època, ben imparcial, escrit per un militar, el coronel Alvarado, que el 1755 visità les reduccions dels caputxins catalans, parla molt favorablement de la tasca realitzada pels frares a la zona; principalment valora el desenvolupament econòmic generat i, no tant, l'acció evangelitzadora, que, com veurem més avall, presentà serioses dificultats de tot tipus als missioners. Alvarado ressalta l'elevat grau de desenvolupament econòmic assolit a les reduccions dels caputxins catalans, amb importants explotacions de ramaderia, conreu de tabac, cotó, tallers de fusteria, etc. És tot seguint el text⁴ d'aquest llarg informe elaborat per Eugenio Alvarado que podem aproximar-nos als diversos aspectes de la vida econòmica i quotidiana dels missioners caputxins a la Guaiana. Escriu, doncs, Alvarado que, cada matí,

«tan pronto se oye el llamado para el Ave María, recitan las Letanías de la Virgen y offician la Misa. Después tocan para las oraciones y reúnen en la Iglesia a los niños, los jóvenes y las mujeres casadas. Los indios rezan juntos el Pater noster, el Ave María, el Credo, los mandamientos y artículos de fe en español, con la guía del Padre

4. Vg. EUGENIO DE ALVARADO, *Modo religioso y económico de vivir los Padres [Capuchinos], granjerías de común de las Misiones, como del particular de los Padres, Indios, y demás agregaciones de ellos (Hato de la Divina Pastora, 20 abril 1755)*, manuscrit conservat a Simancas (Estado, 7390 ff. 12 ss.), i editat per BUENAVENTURA DE CARROCERA, *Misión de los capuchinos en Guayana*, doc. 119.

misionero o de su coadjutor. A la tarde vuelven a tocar a rezado y se congregan las mismas personas. En ciertas ciudades se recitan las oraciones en dialecto Pariagoto [la llengua dels indis guaians], a fin de que la congregación pueda progresar más rápidamente en los misterios de la fe católica»⁵

En aquest mateix informe, el coronel Alvarado ens ofereix una breu descripció del desenvolupament de la vida quotidiana dels evangelitzadors de la Guaiana:

«Los religiosos emplean la mañana en ocupaciones manuales o en la lectura, de acuerdo con su inclinación personal. Almuerzan de once a doce y duermen la siesta. Ocupan la tarde en aquello que juzgan más conveniente, dedicándose a los arreglos materiales de la Misión y cuidando de las mujeres que, con entera libertad, han adoptado la verdadera religión. Al atardecer vuelven a su casa, cenan antes de las nueve, tocan las campanas para las oraciones de la noche y, antes de retirarse para el descanso nocturno, hacen una ronda por el poblado para comprobar que sus indios están reunidos en paz.»⁶

Els missioners catalans de la Guaiana tingueren la preocupació primordial d'educar i instruir els nens de les tribus que, aplegats a les reduccions, aprenien a llegir, escriure i, fins i tot, música. Pel que fa a l'ensenyament i instrucció de la Doctrina Cristiana, es van escriure, en diverses llengües de la zona, «vocabularis», «catecismes» i «confessionaris»,⁷ a través dels quals intentaven d'evangelitzar els naturals

5. Vg. EUGENIO ALVARADO, *Modo religioso y económico de vivir los Padres*, publicat per BUENAVENTURA DE CARROCERA, *Misión de los capuchinos en Guayana*, vol. I, doc. 119, p. 339.

6. *Ibidem*, pp. 339-340.

7. Per exemple, esmentem els següents treballs lingüístico-catequètics confeccionats al llarg de la divuitena centúria: *Modos de hablar en lengua Arauca; Vocabulario de Español a Caribe*, escrit el 1774 pel P. Martí de Taradell, i publicat per primera vegada l'any 1928 al volum *Lenguas de América. Manuscritos de la Real Biblioteca*. Fou pioner el treball del P. Francesc de Tauste, publicat el 1680: *Arte y Vocabulario[sc] de la lengua de los indios chaymas, cumanagotos, cores, parias, y otros diversos de la Provincia de Cumaná. Con un tratado de la Doctrina Christiana y Catecismo de los Ministerios de nuestra Santa Fe, traducido de Castellano a dicha Lengua Indiana* (Madrid, 1680), que inspirà molts dels treballs lingüístics realitzats durant el segle XVIII.

amb la pròpia llengua. Segons els missioners catalans, en el dilatat territori de la Guaiana hi vivien disset nacions o classes d'indis: «guanyanos o pariatotos, guaycas, caribes, araucas», principalment. Avui se'ns fa molt difícil de donar una xifra exacta dels indis que poblaven les reduccions dels caputxins catalans de la Guaiana; mentre, per una banda, els missioners, l'any 1816 (un any abans de ser clausurades les reduccions), comptabilitzen 21.246 ànimes (de les quals 19.154 eren indis);⁸ per l'altra, Humboldt, l'any 1804, calculava força encertadament que eren uns 17.300 els indis⁹ que llavors hi havia a les dites reduccions. Al llarg del segle XVIII, i fins a la clausura de la Missió, hi foren enviats 180 caputxins, que esmerçaren esforços per consolidar la fe cristiana a les conques de l'Orinoco, al cor de la Guaiana, entenent tothora la «Missió» en sentit integral: evangelització i civilització que els portaria, òbviament, a organitzar, des de les reduccions, la vida sencera dels indis missionats, inclosa llur economia, i, en aquest sentit, s'estructuraren terres per a la pastura dels ramats comunals a benefici de l'alimentació, tant dels missioners com dels indis de la reducció i també per poder comercialitzar amb els excedents (carn, formatge, sucre, aiguardent, etc.), i, així, fer els cabals necessaris per a poder sostenir el bon funcionament de les reduccions; de tal manera, que cada indi missionat tenia la seva parcel·la de terra i el seu bestiar, però havia de col·laborar en el treball a les terres comunals i a les tasques ramaderes de la reducció, i també en les famoses manufactures de cotó, les quals proporcionaven elevats ingressos a la Missió, a causa de la gran qualitat dels teixits, tal com ho testifica el P. Jaume de Puigcerdà, en una carta escrita l'any 1764 al Provincial de Catalunya:

«al llegar nosotros acá encontramos plantados varios telares, [y] texidas abundancia de piezas, y mejores de lo que [h]avía proyectado, de modo que el algodón, por su grande fortaleza, no necesita las preparaciones que le dan en esa [la Catalunya] antes de ponerla al telar, y las piezas están más bien texidas, con más fortaleza y más finas que las que se texen comunmente en esas fábricas de Catha-

8. Aquestes dades són extretes d'un quadre estadístic que publicaren els missioners el 13 d'octubre de 1816, tramès al Ministre Provincial de Catalunya, Comissari General de la Missió: *Noticia del estado actual de las Misiones de RR. PP. Capuchinos catalanes de la Provincia de Guayana*. (APCC, Missió de la Guaiana, Llig. A-4-8).

9. Vg. A. DE HUMBOLDT, *Viaje a las regiones equinocciales del Nuevo Continente*, vol. IV, (Caracas, 1942), p. 523.

luña. Creo que hablo sin exageración, y puede ser que le remita algún día la muestra para que no se desengañe; se ha hallado un medio con que facilísimamente se blanquean tales lienzos sin necesidad de mojarlos y dexarlos tanto tiempo al sol y sereno como necesitan aquí [al Principat].¹⁰

Els ramats de bestiar (vaques i cavalls, principalment) eren la principal font de riquesa de la Missió, concentrats, principalment al «hato de la Divina Pastora», a Yacuario, del qual es disposa d'algun recompte que, avui, ens orienta força exactament de les dimensions del ramat: noranta-quatre mil caps de bestiar boví i dos mil vuit-cents de cavallí l'any 1772, quan es comptà el bestiar per ordre del comandant Centurió.¹¹ No ens estranya, doncs, que molts missioners tinguessin greus problemes de consciència tenint tant «capital de sang», en contra de la pobresa professada a la Regla Seràfica, i malgrat que es desenvolupessin aquests ramats per assegurar el sosteniment dels missioners i dels missionats, alguns lamentaven que en comptes de ser considerats uns caputxins austers i pobres eren titllats de gent rica pels contemporanis:

«A veces me parece que acá no puede guardarse la Regla; este temor se me ha suscitado con mucha más viveza, después que supe que al P. Manuel lo sacaban del Caroní, por ser zeloso de la regular observancia [...]. De ningún modo me parece lícita la venta de carne, cuydándolo nosotros, porque la fama que tenemos es de gente rica, por más que digamos que es para los Indios».¹²

A més de tots aquests ingressos obtinguts del desenvolupament econòmic del bestiar i del conreu, els missioners, de part de la Corona hispana, rebien un subsidi anomenat «Sínode» (50 Pesos d'argent anuals,

10. Carta de Jaume de Puigcerdà al Provincial, s.l. 1764 (APCC, *Missió de la Guaiana*, A-4-3).

11. «En trece de julio de 1772 se mandó cortar el ganado por orden de Centurió: noventa y cuatro mil setecientas y diez reses, sin inclusión de las chicas del año y de las que no se pudieron reducir a rodeo. Dos mil ochocientos caballos, fuera de los del año, noventa y tres mulas y veinte y un burro». (BUB, Ms 1808, f. 60). A les altres estacions missionals el bestiar que hi havia era mínim, en comparació amb les extraordinàries quantitats del «hato de la Divina Pastora», a Puetpa, Topoyuén i Ayma: «el número contado en estas tres misiones o sitios es de seycientas sesenta y tres reses, sin cuenta y dos caballos y quatro mulas», *ibidem*, f. 64.

12. Carta de Joaquim M. de Martorell a Jaume de Puigcerdà, missioners; s.l. 12 d'Agosto de 1770 (APCC, *Missió de la Guaiana*, Lig. A-4-3).

fins a l'any 1753, en què s'elevà a 111 Pesos). Aquest ajut de la Corona no sempre es rebia puntualment, i no el cobrava pas el Missioner, sinó el Procurador de la Missió, que col·locava les aportacions a una Caixa Comuna, de la qual el Prefecte de la Missió distribuïa les quantitats segons les necessitats de cada missioner, especialment per a proveir-lo de materials per al culte litúrgic (cera, vi, formes, oli per a la llàntia del Santíssim, etc.), productes que no podien produir a la Missió i que havien de ser importats des de la Metròpoli.

Pel que fa als aspectes i metodologia de l'evangelització, els frares catalans, en una primera etapa, consideraren que calia missionar amb la llengua dels indis, sense preocupar-se massa de llur hispanització. En una segona etapa, tanmateix, davant les dificultats d'aprendre tan variades i complicades llengües, i amb les dificultats d'inculturació i assimilació de la doctrina cristiana, de part dels indis, vers la segona meitat del segle XVIII s'anà imposant, entre els missioners, el criteri que, per a reeixir en la cristianització dels indígenes, abans calia «civilitzar-los», és a dir, fer-los parlar el castellà, la llengua de la Corona, tal com explicitava fra Jaume de Puigcerdà al Provincial dels Caputxins de Catalunya:

«faltando la fe sin ser entendidos, no por eso debemos desalentar, pues aun quedan tres modos con que darnos a entender. El primero, es que nosotros hablemos la lengua de ellos; el segundo, que ellos entiendan la nuestra; el tercero que les hablemos la lengua de ellos según las varias conveniencias. [...] Algunas confesiones he oído por intérprete, y me han dexado conungido y deseoso de aprender el lenguaje de los Indios, [pero] obligó nuestro Rey Cathólico se enseñase el rezado en español, de lo qual nace otra ventaja, y es que si los Indios saben entender el español, entienden las oraciones que rezan con ventaja notable»¹³

Els caputxins de Catalunya hem de considerar-los, des de la perspectiva de la història de l'Església d'Amèrica, missioners de «l'hora onzena», arribats molt tardanament al continent, i per això els tocà l'evangelització del vast territori de la Guaiana, de la qual cap orde religiós no s'atrevia a fer-se càrrec seriosament, ja que totes les temptatives missionals hi havien fracassat. Els caputxins catalans hi arribaren com a evangelitzadors per la senzilla raó que, llavors, el Consell d'Índies,

13. Carta de Jaume de Puigcerdà al Ministre Provincial dels Caputxins, Caroní, 2 d'agost de 1769. (BUB, Ms 1808).

necessitava taponar urgentment amb presència missionera, els espais desguarnits de la frontera amb la Guaiana anglesa, recorrent als frares caputxins, els únics que no tenien encara cap missió confiada a Amèrica i que, tot i les dificultats que els frares hi veien per a desenvolupar la tasca missional, i seguir amb les observances pròpies de la vida caputxina, una preocupació existencial, primigènia, (que es mantindria com una tensió latent al llarg de tota la història missional de la Guaiana), finalment acceptarien la dita tasca evangelitzadora.

En una primera temptativa del Consell d'Índies adreçada als caputxins castellans, proposant-los de fer-se presents a les Missions d'Índies, el Ministre Provincial de Castella trametia un informe a la Corona, indicatiu de la mentalitat dels caputxins de la dissetena i divuitena centúries, els quals donaven una gran importància a les observances comunitàries, a partir d'una ritualització de la vida quotidiana, dins els recintes conventuals dels diversos convents peninsulars, durant la mateixa època que ens ocupa. Efectivament, així s'expressava l'al·ludit Ministre Provincial:

*«[la Religión de los Capuchinos], aunque ha fundado conventos en todas partes de Europa, siempre ha resuelto de apartarse de la fundación en las Indias, porque en ellas es muy dificultoso y casi imposible de guardar nuestra Regla Seráphica y nuestro Instituto»*¹⁴

Les resistències a acceptar la cura de Missions a les Índies era una realitat entre els religiosos caputxins; tanmateix, el desig d'anar-hi era molt més fort encara que les resistències. De fet el mateix text de la Regla de Sant Francesc és qui possibilita poder anar a evangelitzar els «sarraïns o d'altres infidels»;¹⁵ i els caputxins, com a bons framenors fills de Francesc d'Assís, acceptarien gustosament l'evangelització de la Guaiana, una de les zones més poc atractives, menys ateses, i que reclamaven un gran heroisme de part dels missioners. Amb la reestructuració, doncs, de la Missió, durant el regnat de Felip V, els caputxins catalans es dedicaren exclusivament a la catequització i a assegurar el sosteniment material dels religiosos i dels indígenes reduïts, sense pre-

14. Resposta del Provincial de Castella a D. Gabriel de Ocaña y Alarcón, Secretari del Consell d'Índies, Madrid, 1 d'octubre de 1644, (Biblioteca Nacional, Ms 3818, ff. 56-59), publicat pel P. Lázaro de Azpurz, *Miscelánea de documentos históricos*, a «Boletín Oficial de la Provincia de Navarra-Cantàbria-Aragón», vol. III (Pamplona, 1948), 70-73.

15. Vg. *Regula Bullata*, Cap. XII: «De euntibus inter saracenos, et alios infideles».

ocupar-se de dotar la Missió d'una gran estructuració institucional, renunciant a bastir convents i cases d'estudi (a diferència del que feien els altres ordes religiosos); tanmateix, tal com ja hem insinuat, un dels aspectes més interessants per a l'estudi de la història de les actituds i mentalitats, són les serioses dificultats de consciència que plantejava als religiosos no poder complir amb les observances de la Regla, aspecte molt poc estudiat i del qual suggerí tot seguit l'interès el P. Tarsicio de Azcona, al IX Congrés d'Arxivers Eclesiàstics,¹⁶ celebrat a Còrdova l'any 1992, i que tot seguit mirarem nosaltres d'afrontar ací a les ratlles que segueixen, car ens estalviem d'abastar l'estudi detallat de l'origen i desenvolupament de la Missió, car ja ha estat objecte d'altres investigadors. En aquest article, examinant de bell nou les fonts documentals, ens interessem, tan sols, per la Missió de la Guaiana com un importantíssim vessant de la projecció «ad extra» dels caputxins catalans del divuit que aproximem, prioritàriament, des del xoc cultural que significà, per als caputxins catalans, l'evangelització de la Guaiana, al costat de les dificultats, experimentades pels missioners, de no poder viure les observances caputxines, en les quals havien estat formats.

Aquests problemes de consciència, doncs, plantejats a uns religiosos que hom havia preparat per viure a Europa, i als quals s'insistia que, per diferenciar-se d'altres membres dels ordes mendicants, no podien viatjar a cavall, ni tocar diners, tal com prescrivia la regla, i havien de comportar-se tothora amb aquella ritualització apresada als «Cerimonials Seràfics», que els caracteritzava com a menors caputxins, òbviament, a aquests religiosos se'ls feia molt difícil ser ensems missioners, i viure com a frares caputxins. A propòsit d'aquestes dificultats existencials, la documentació servada fins avui registra claríssimament aquesta problemàtica. Per exemple, el P. Joaquim de Martorell, en carta de l'onze d'octubre de 1770, es queixava al P. Jaume de Puigcerdà i a d'altres missioners, companys de fatigues, dels grans impediments per a poder viure com a veritables caputxins en terres de missió:

«Suplico, también, que vean de reflexionar, con toda madurez, si aquí se puede [o no], observar la Regla con toda perfección, porque de lo contrario estamos obligados de irnos a otra parte en donde se

16. Vg. TARSICIO DE AZCONA, *Los capuchinos y la evangelización de América y Filipinas: presencias, características y fuentes*, a «Memoria Ecclesiae», vol. V (Oviedo, 1994), 91-136.

pueda guardar. A mi, ciertamente, me parece que se verifican acá muchas circunstancias que impiden la verdadera observancia.¹⁷

El Prefecte de la Missió, en nom dels missioners als quals es plantejaven aquestes problemàtiques de consciència, contestava al dit P. Martorell que no fos tan exagerat, puix les dificultats exposades a la seva carta eren tan sols qüestions d'observança exterior, principalment dejunis i abstinències, i que encara que estigués prescrit a la Regla, no era pas motiu suficient per a abandonar la Missió institucionalment, en pes. Endemés, s'hi afegien d'altres dificultats, com era poder complir, puntualment, amb la prescripció de confessar-se freqüentment; a les Conques de l'Orinoco i les Selves de la Guaiana no hi havia pas les facilitats dels claustres i recintes conventuals, amb sacerdots a dojo, i poder-se confessar freqüentment, tal com estava determinat, a la selva, això, no sempre era fàcil i a l'abast dels religiosos:

«a fin de que no me inste más que venga a confesarme acá, supuesto que en invierno, simplemente, he de ponerme cada vez en peligro de muerte por los quatro ríos sin puente que he de pasar, los que suelen crecer demasíadamente en un instante para otro».¹⁸

A no trigar, aquesta problemàtica dels dejunis prescrits a la *Regula Bullata* derivaria a una casuística, principalment pel que fa a la qüestió dels dejunis (si era lícit o no el consum d'ous de tortuga), la tonsura clerical, la deixuplina després de matines, la recitació de les Lletanies, etc., aspectes de l'observança caputxina que foren presentats al P. Fèlix M. de Martorell, definidor general de l'orde a Roma, i expert en qüestions de disciplina canònica, el qual en carta del 14 de desembre de 1774 manifestà que els documents i declaracions pontificies no dispensaven pas els missioners del compliment de la Regla i Constitucions, ans només d'allò que «Phisice» o «Moraliter» no es pogués observar; és a dir, que tenint menjar suficient els missioners estaven obligats als dejunis prescrits a la Regla, malgrat que no visquessin en convents formant comunitat, la qual cosa ens revela un fort desajustament entre la legislació caputxina, pensada per a frares

17. Carta de Joaquim de Martorell a Jaume de Puigcerdà &..., (Capapuy, 11 oct. 1770), APCC, *Missió de la Guaiana*, Llig. A-4-3.

18. Carta de Jaume de Puigcerdà a Joaquim de Martorell, s.d. a BUB, Ms 1808, f. 47.

que vivien en convents ubicats als territoris europeus, i la vida dels missioners al tròpic, en solitud i amb tota mena de dificultats, alguns dels quals, segons sembla, forçats per les circumstàncies, començaven a saltar-se les observances, com és, per exemple, aquest cas, que el P. Jaume de Puigcerdà presenta com a escandalós al seu company Joaquim de Martorell:

*«sea por todos exemplar, el P. Fidel, que en Angostura me persuadió que, unos días a la semana, era preciso comer carne en la Quaresma, porque en este pays no podríamos pasar de otro modo. Yo, por medio del P. Concina, reformaría el mundo corrompido por la Moral relajada, renovando la antigua disciplina».*¹⁹

El coronel Alvarado, a l'informe al qual ens hem referit més amunt, també testimonia que, bona part dels missioners, al final, acabarien vivint una mica «al seu aire», respectant els compromisos contrets en la professió de la Regla: pobresa, castedat i obediència, però sense preocupar-se massa de dejunis i d'observances regulars, puix allí no podien pas viure en comunitat:

*«las penitencias, ayunos y demás mortificaciones que corresponden a su carácter religioso, como no forman comunidad, quedan en lo interior del espíritu de cada cual, pues, aunque aparentemente coman carne, no se oigan crugir las disciplinas, pueden con otras virtudes adquirir para con Dios el mismo mérito allá en lo íntimo de sus corazones. [...] En cuanto a la continencia son ejemplarísimos, pues, por lo que de otros misioneros y curas se habla en la América, se diferencian de todos, y no hay ejemplar público de haber relajado su voto de castidad».*²⁰

Tanmateix, com hem dit, des de Roma no s'atreveren a dispensar les observances prescrites a la Regla i Constitucions, ni tan sols aquelles formalitats prescrites a les rúbriques litúrgiques, car des de la capital de la cristianidat, difícilment podien imaginar-se els problemes quotidians dels missioners de la Guaiana, oi més formats amb aquesta mentalitat rubricista i casuística:

19. Ibidem, f. 48.

20. Vg. E. ALVARADO, *Modo religioso y económico de vivir los padres...*, ed. BUENAVENTURA DE CARROCERA, *Misión de los capuchinos en Guayana*, doc 119, p. 339-340.

«las Bulas Apostólicas en nada dispensan de la Regla Professada, ni Constituciones de su Orden a los Missionarios Regulares, sino de aquellas, ó que phisice o moralier, no pueden observar; y por consiguiente, restan en conciencia obligados a observar la Regla que profesaron [...], supuesto que teniendo suficientes manjares Quaessimales, proporcionados a professos capuchinos, no solo no pueden comer carne, sino que estan obligados a los ayunos de la Regla [...], El llevar puesto el ámito és rubrica mandada (y no consejo) de la Iglesia, y deven observarla [...]»²¹

L'impacte de la vida i costums dels habitants del tròpic, en la mentalitat dels missioners catalans, en la seva major part originaris de la ruralia de Catalunya, fou més que extraordinari, car els religiosos enviats a missionar les Índies no és pas que anessin fornits d'un bagatge antropològic massa sòlids, ni que se'ls haguessin anticipat, suficientment, uns coneixements mínims de la realitat cultural en la qual havien de predicar l'Evangelí, per la qual cosa els frares es trobaven amb molts entrebancs i problemàtiques diverses, ací indicades, on les actituds a voltes contradictòries dels missioners, que oscil·laven entre el rigorisme i l'adequació a la realitat del país, feien que existissin tensions a l'hora d'establir les pautes i metodologies missionals. Per exemple, el Pare Prefecte de la Missió, Bru de Barcelona, amonestà severament el P. Jaume de Puigcerdà per la resistència a batejar un grup d'indígenes, als quals exigia massa, grup que el dit P. Jaume volia regir segons les orientacions morals (més aviat rigoristes) del teòleg dominicà Daniel Concina (+1756), de gran incidència entre els caputxins europeus de la divuitena centúria, els exemplars del qual no mancaven pas a llurs biblioteques conventuals. Així, doncs, s'expressava el P. Bru de Barcelona davant l'actitud rigorista del P. Jaume de Puigcerdà:

«Acabo de recibir aviso de uno de los excesos indiscretos, que son tan connaturales a V[uestra] C[aridad]. No se deve meter si en el Pueblo hay o no hay fandangos, por ser punto muy ageno a su officio. V.C. en adelante, cuydese de su Iglesia, procure que los Indios de su cargo aprendan bien el resado, oygan Missa, y enseñarles lo

21. Carta de Fèlix M. de Martorell, Definidor General, al P. Francesc M. de Maçanet, Provincial dels Caputxins de Catalunya. Roma 14 des. 1774 (APCC, *Missió de la Guaiana*, Llig. A-4-4).

bueno [que] deben observar, y lo malo que deben huir [...]. Al Fuero seglar toca el permitir (fuera de la Iglesia), el que baylen y se alegren las Gentes, menos que concurrieran pecados y escándalos públicos. No devia V.C. valerse de tan flaco pretexto para no bautizar a las Inocentes Guaraunas; esto es querer que todos sigan sus dictámenes mal, o bien fundados, y que todos sean [como] capuchinos, y que los Indianos sigan a Concina en sus pisadas más angostas [...] No permitir bayles en días solemnes puede tener fatales consecuencias en estas nuevas tierras que V.C. abun no conoze por el poco tiempo que las pisa. [...] Espero de V.C. que mediante este aviso mudará su conducta».²²

El text ara transcrit posa de relleu com els missioners tramesos a la Guaiana, formats amb el rigorisme i la casuística moral dels segles XVII i XVIII, topaven amb la realitat del tròpic; els quals, amb el temps i l'experiència, necessàriament havien de suavitzar les actituds, moderar les exigències, ser més comprensius amb la vida dels indígenes i no ser tan primmirats a l'hora de batejar-los. De fet s'anà imposant la praxi generalitzada de batejar els infants sense posar-hi excessives dificultats tot i que, com en el cas ara al·ludit, es donessin aquestes situacions entre religiosos joves, arribats de poc a la Missió, i amb una formació teològico-moral gens aplicable a la realitat americana, la qual cosa feia inviable la consolidació de l'acció evangelitzadora, tal com ho reconegueren els missioners mateixos, desencisats davant de tantes dificultats acumulades:

«¿Porqué piensa que me han salido tantas canas sino por los discursos que me ha obligado à hazer [a] los Indios? Veo que son incapaces de todos los Sacramentos, y con todo los caso; [y] que los indios no tengan fe, lo he visto por exelencia, y estoy fatigado de oirlo a otros Padres, que dudan si [los indios] tienen noticia alguna de Dios, y que se burlan muchos de lo que el Padre les explica, y dicen blasfemias».²³

22. Carta de Bru de Barcelona a Jaume de Puigcerdà, Caroní, 10 desembre 1770 (APCC, *Missió de la Guaiana*, A-4-3).

23. Carta de Jaume de Puigcerdà a Joaquim de Martorell, s.d. (BUB, Ms 1808, ff. 48-49). Semblantment, els textos més elogiosos a propòsit de l'evangelització de la Guaiana, no amaguen pas aquestes dificultats de mentalitat i cultura; Vg., per ex., ANDRÉS DE LISBOA, *Epítome Historial*, (Madrid, 1754), p. 108, on llegim: «Los pueblos de Indios, fun-

Pel que fa a l'adoctrinament dels adults es seguí, sense presses, el catecumenat, que durava uns deu anys on, a més de l'evangelització i catequesi hi havia el «rezado» de cada matí i vespre, en el qual els indígenes aprenien les oracions del cristià, de primer en les pròpies llengües i a partir de 1773 en castellà, tot i que, segons l'opinió dels missioners, els indis no comprenien pas les oracions que vocalitzaven:

*«todos los días reciben una misma lición, pero en lengua española, que no entienden ni se les explica, y por consiguiente lo que dicen, que es poco y mal mascado es como el papagayo».*²⁴

No era, però, només una qüestió idiomàtica, sinó, sobretot, cultural i ideològica car, a l'univers mental dels indígenes no existien la majoria dels termes emprats en el discurs doctrinal de la catequització: ànima, persona, encarnació, Verge, Trinitat o, també, encara més: consubstancial, incest, etc. Sovint, els intèrprets, que no coneixien prou bé el contingut d'aquests termes, ni tenien paraules adients per a explicar-se, encara complicaven més les coses. Aquestes dificultats les exposà molt bé un dels primers missioners caputxins, de la Província d'Aragó, que fou enviat a Amèrica en les primeres trameses de missioners a la centúria anterior; es tracta del P. Francesc de Tauste, que, en publicar un vocabulari per a la Missió del Cumanà, no ocultava pas les dificultats culturals i ideològiques que hagueren d'afrontar els missioners, moltes d'elles encara sense resoldre:

«antes que los capuchinos entráramos a sus tierras a catequizarlos e instruirlos en la Divina Ley, no sabían que [h]avía Dios, ni quien [h]avía criado el Cielo, ni temían el Infierno por ignorarle, ni aun el mismo Demonio; ni con propiedad conocen el Alma, pues a ésta dan el mismo nombre que a la figura o imagen que algun viviente

dados por los Missioneros capuchinos, que se hallan ya reducidos a la Fe Cathólica, y tienen cosechas de aquellos frutos que la tierra permite, coadyuvan, no poco, para la reducción de los Indios, que se van sacando de las tinieblas de la infidelidad, pues dichos pueblos de Indios ya cathólicos se esfuerzan lo posible, ya sirviendo de escolta a los Padres, que hacen las entradas en los montes, ya concurriendo con lo que sus fuerzas alcanzan para el sustento de los Indios y nuevos lugares que se van aumentando. Los trabajos de los Missioneros en catequizar, bautizar, gobernar, confessar, ayudar a bien morir y darles sepultura, se dexa al discurso de qualquiera prudente».

24. Carta de Jaume de Puigcerdà al Prefecte de la Missió (13 agost 1773), APCC, *Missió de la Guaiana*, Llig. A-4-4.

*representa en un espejo, agua o misma sombra quando haze Sol. De lo racional o intelectual, apenas tienen noticia alguna; ignoran que es persona, ángel, racional, entendimiento, &c. De la Gracia lo ignoran todo, ni de Santo o Santidad, ni Sacramento conocen; con que, todo esto, se les ha de dar á entender por rodeos y símiles. Todo esto, y otras muchas dificultades que se experimentan en la práctica y exercicio, hazen difícil el entender esta lengua».*²⁵

Davant de les dificultats que hem anat exposant, finalment els caputxins consideraren els adults una mica com un cas perdut, i intensificaren la dedicació als infants, que, a semblança dels jesuïtes, aplegaven en col·legis on se'ls donava una formació integral; allí a més de llegir, escriure i adoctrinar-los en la fe cristiana, s'ensenyava música, oficis i artesanies diverses als nois; i de teixir i filar a les noies. A la Biblioteca Universitària de Barcelona es conserva el text d'un «confessionari», que és un bon reflex de la mentalitat i preocupacions dels missioners catalans del divuit i, sobretot, de les serioses dificultats per a inculcar correctament la fe cristiana en aquell complicat univers mental dels indígenes de les Conques de l'Orinoco, reflectit, paradigmàticament, en el text castellà d'aquestes preguntes que els missioners adreçaven als indígenes, en la pròpia llengua:

*«Tu quieres confesarte? Te sabe mal haber pecado? Tu estimas a Dios? Tu quieres ir al Cielo? Tu pide perdón a Dios, que te perdonará. Si no te confiesas no irás al Cielo [...]. Tu has matado a otro? Tu le diste hierbas malucas para matarle?, fue hierba que hincha? [...] Tu miraste al Diablo? Tu has hablado con el Diablo? qué te dixo el Diablo? tu crees el Diablo? tu [h]as llamado al Diablo? [...] Te has emburrachado? cuando te emburraches no irás al Cielo, irás al Infierno, al Infierno te quemarás [...] Tienes poluciones? has tenido con perro?» [I a les dones se'ls preguntava]: «tu has fornicado antes de casarte? quantas vezes? era con hombre casado? era con tu pariente? duermes con tu cuñado?» [...]*²⁶

De fet, tot i l'esperit de servei, bon zel i abnegació dels missioners, els indis no es consolidaven pas en l'adoctrinament rebut i, molt sovint,

25. Vg. FRANCISCO DE TAUSTE, *Arte y Bocabulario [sic] de la lengua de los indios Chaymas, Cumanagotos, Cores, Parias y otros diversos de la Provincia de Cumaná*, (Madrid, 1680), pp. 2-3.

26. Modos de hablar en lengua Arauca, BU'B, Ms 1808, f. 217 ss.

es fugaven de les reduccions, on havien d'ajustar-se per força a uns horaris, havien de treballar, viure amb una sola dona, acudir al «resado» del matí i del vespre, escoltar pesadíssimes sessions, a través de la pedagogia de la por, d'una doctrina que se'ls feia incompreensible:

*«Los PP. Domingo de Arbúcias y Fr. Ángel de Besalú, trajeron del Orinoco doscientos y once Indios Guaraunos para fundar la Misión de Macuante, cerca de Angostura; y el P. Jaime de Puigcerdà trajo los Caribes del Orinoco para la fundación de Panapaná, [...], a causa de ser esta Nación Guarauna muy inconstante, que a menos de pensar, se vuelven a los caños del Orinoco, y para mantenerlos quiere mucho cuydado y vigilancia del P. Misionero de día y de noche, y más quando los repare muy alegres, [que] entonces más presto la hacen, y [es] más de temer quando demuestran más estimación y veneración al Padre».*²⁷

Aquests indis fugits, la documentació els qualifica «d'apòstates de la fe», i parla de la necessitat de tornar a reduir-los de bell nou amb la força de les armes; en cas d'oposar resistència, una volta capturats, eren reduïts a l'esclavitud. Amb tot, els frares catalans foren acèrrims defensors dels drets dels indígenes tal com ho prova una gran diversitat de testimonis documentals,²⁸ ja que si, «de iure», no eren esclaus ho eren tanmateix «de facto», car els colons hispans els sotmetien a treballs inhumans, talment com bèsties de càrrega. A propòsit d'això hi ha denúncies concretes, principalment quan es feia el traspàs de la «Missió» a «Doctrina», per exemple, se'n queixava molt el P. Tomàs d'Olot, el qual denunciava el fet que molts indis eren enviats a Upata a servir a les plantacions de tabac dels blancs i mulats, mentre aquests gandulejaven, passant el dia bevent i jugant:

«es una lástima que por quatro plantas vegetativas de tabaco, no podamos cumplir aquellos deseos de misioneros que nos trageron de nuestras tierras para convertir y cultivar la Viña del Señor, estas plantas tiernas de racionales convertidas con la predicación evan-

27. Ibidem, f. 218.

28. Un dels principals testimonis documentals en defensa dels indis, elaborats pels caputxins catalans, és l'anomenada «Carta Magna» escrita pel P. Jaume de Puigcerdà. Vg. la Copia de lo que llamamos Carta Magna, compuesta por el Misionero P. Jayme de Puigcerdà, Procurador de las Misiones de Guayana, (a BUB, Ms 1808, ff. 175-183).

gèlica, y tiernamente plantadas en el vergel de la Iglesia, y haverlas de dexar correr, y forzarlos que vayan a trabajar â las casas ajenas, dexando la propia muger, hijos y todo lo suyo, y lo más sensible del pasto espiritual â unos Christianos recién convertidos a la Fe Cathólica, entregados a las manos de 4 blancos, de 4 sambos mulatos y negros, que todos son contra el pobre indio, [y así] aumentar [h]olgazanes, ociosos vagamundos con la baraja, frasco y fandango, dexan â los Indios en el trabajo».²⁹

L'èxit de la Missió de la Guaiana, hem de basar-lo més en el desenvolupament econòmic que els caputxins catalans crearen a la zona que no pas en la consolidació de la predicació evangèlica que, tot i ser aquesta la finalitat prioritària, segons es desprèn del testimoni dels missioners mateixos, fou el vessant menys reeixit. De fet ja hem insinuat algunes de les principals problemàtiques, reconegudes pels mateixos missioners: llengües difícils; mentalitat molt diversa; les ferotges rivalitats tribals que, moltes vegades, havien delmat incipients establiments missionals, o fins dispersat reduccions senceres i, sobretot, les epidèmies de xarampió i verola causaren grans estralls a la Missió de la Guaiana. Per exemple, l'any 1757, el Prefecte de la Missió, P. Benet de la Garriga, ens detalla la «manifestación de la causa de la destrucción» d'una sèrie de poblats. En primer lloc, *Santa Maria de Yacuario*, fundada el mes de març de 1727, on hi havia reduïts 120 indis «pariagotos» o guaïans; missió que tan sols durà dos anys i quatre mesos, car els indis foren víctima d'una epidèmia de verola; *Unata*, fundada al juny de 1737 amb 137 indis «guaraunos», al cap de dos anys i tres mesos fou incendiada pels temibles indis caribe,³⁰ de manera que es perdé tota la reducció, tal com explica el Pare Prefecte: «los caribes quemaron esta Misión, y los guaraunos huyeron a las cañas del Orinoco»; *Parayayma*, fundada al febrer de 1738 amb 208 indis arauca, durà dos anys i vuit mesos, ja que fou des-

29. Carta del P. Tomàs d'Olot al P. Bonaventura de Sant Celoni, Prefecte de la Missió (Altgracia, 2 feb. 1787), APCC, *Missió de la Guaiana*, Llig. A-4-5.

30. Vg., a propòsit d'aquests indis, el testimoniatge de J. GUMILLA, a *El Orinoco Ilustrado*, t. 1, p. 157: «Los indios de la Nación Guayana son de genio duro y belicoso: a los principios recibieron fuertemente a los españoles, y tuvieron choques muy porfiados y sangrientos con ellos: dieron en fin la paz, y se reduxeron, como ya apunté, â cinco colonias: pero o sea, y es a lo que más me inclino, por su amistad y trato con la Nación Cariba, que no reside lejos de ellos, es cierto que no corresponden al sudor y fatigas con que los asisten los MM.RR.PP. capuchinos catalanes: antes bien les dan con freqüencia sustos considerables».

truïda pels anglesos: «los ingleses, escriu el P. Benet, *quemaron esta Misión, y los pocos indios que quedaron murieron casi todos de viruela*»; a *Casacoïma*, fundada al gener de 1741, hi aplegaren 115 indis «chayma», tan sols durà un any i mig, car, a causa d'una rebel·lió, els indis fugiren i es perdé l'estació missional: «los indios de esta Misión se sublevaron y buyeron», escriu Benet de la Garriga; a *Cunuri*, fundada al gener de 1744, al cap de sis anys hi havia 300 indis caribe, però finalment es revoltaren i fugiren tots; a *Tupuquén*, fundada al febrer de 1748 amb 230 indis caribe, al cap de dos anys s'hi revoltaren tots i es perdé la reducció; a *Curumo*, fundada al juny de 1749 amb 180 indis caribe, es perdé al cap d'un any i quatre mesos a causa d'una insurrecció dels indis caribe. Aquest mateix informe de l'any 1757, d'on hem extret aquestes dades,³¹ ens assenyala, també, l'estat de les missions existents, amb la xifra exacta dels indis que llavors hi havia reduïts, i amb els bateigs, matrimonis i òbits realitzats des de la fundació de cada estació missional. Vet ací el detall de cada establiment missional l'any 1757:

1. *Purissima Concepción de Suay*, fundada al maig de 1724 amb indis «Pariagotos» o guaians. El 1757 hi havia 201 indis i des de la fundació s'hi realitzaren 958 baptismes, 206 matrimonis i es registren 936 òbits.
2. *San Antonio de Caroní*, fundada al juny de 1725 també amb indis guaians, hi havia llavors 230 indis, i des de la fundació s'havien administrat 997 baptismes, s'havien fet 201 casaments, hi ocorregueren 521 defuncions.
3. *Nuestra Señora de los Ángeles de Amacura*, es fundà el mes de desembre de 1730, en el moment de redactar aquest estat de la missió, hi havia 209 indis i s'havien realitzat 620 baptismes, 399 matrimonis, i moriren 558 guaians.
4. *San Joseph de Capapuy*, fundada al desembre de 1733 amb indis «Pariagotos» o guaians, llavors comptava amb 398 indis. Des de la fundació es registren 1093 baptismes, 340 matrimonis i 436 defuncions.
5. *San Francisco de Altigracia*, fundada al febrer de 1734 amb indis guaians, comptava llavors amb 429 indis reduïts, s'havien fet 1248 baptismes, 360 matrimonis i es registraven 802 òbits.

31. Vg. *Estado que manifiesta la fundación de las misiones existentes a cargo de los RR.PP. Capuchinos Cathalanes de la Provincia de Guayana, de que es Prefecto el R.P. Benito de la Garriga. Año de 1757*. Original al «Archivo Nacional de Colombia» (Bogotá), Sección Marina, T. 143, fol. 94 ss [Còpia a l'APCC].

6. *Hato de la Divina Pastora de Yucuario*, ací és on hi havia el gran ramat de la Missió, font de riquesa i sosteniment d'aquesta. La fundació es remuntava al mes de maig de 1737 i, al cap de vint anys, quan es redactà aquest estat global de la Missió, hi havia 150 indis guaians, s'havien fet 180 baptismes, 40 matrimonis i 89 defuncions.
7. *San Miguel del Palmar*, fundada el desembre de 1746 amb indis guaians i carib, llavors registrava 287 indis, es comptabilitzaven 177 baptismes, 80 matrimonis i 76 òbits des de la fundació.
8. *Nuestra Señora de Montserrat de Miamo*, es fundà al gener de 1748 amb indis caribes i, el 1757, comptava amb 290 indis reduïts, i s'havien administrat 260 baptismes, 18 matrimonis i es comptabilitzaven 89 òbits.
9. *La Anunciata de Aguacana*, de fundació recent, s'havia iniciat al novembre de 1753 amb indis caribes. Labors aplegava 148 indis, i s'havien administrat 50 baptismes (a infants), es feren 2 matrimonis, i es compten 14 òbits.

Un any abans de clausurar-se violentament la Missió, en ocasió de la Guerra de la Independència Americana, quan les tropes independentistes assassinarren tots els missioners i s'apropriaren tots els caps de bestiar per a aliment de les tropes,³² ens trobem amb el moment de més puixança i expansió de la Missió: dues poblacions de blancs (San Antonio de Upata i San Isidro de la Barceloneta), i 27 poblaments indígenes, amb 21.246 habitants dels quals 19.154 eren indígenes. Des de la primera fundació al Caroní l'any 1724, fins al 13 d'octubre de 1816 en què es redactà l'informe, es batejaren 47.132 indígenes, es feren 7.632 matrimonis, i moriren 19.134 indis.³³ Amb el sorgiment dels primers brots d'independentisme en els territoris

32. Sobre el tràgic de la Missió de la Guaiana, Vg. la monografia de N. SALES, *Els caputxins catalans del Caroní i els generals de Bolívar. Un aspecte de la «colonització de frontera». Guayana i els problemes de recrutament i intenció a les guerres d'Independència sud-americanes*. (Barcelona, 1967). La visió dels religiosos d'aquest final, tan tràgic i violent, el trobem reflectit en aquest sermó del P. NICOLAU DE VIC, *Víctimas de la anárquica ferocidad. Elogio histórico-fúnebre que en el solemne funeral [...] en honor y sufragio de los Misioneros sacrificados con violenta muerte por los insurgentes de América, en la Provincia de Guayana* (Vic, 1818).

33. Aquestes dades, les hem extretes de la *Noticia del estado actual de las Misiones de RR.PP. Capuchinos Catalanes de la Provincia de Guayana*, que el 13 d'octubre de 1816 presentà el P. Fulgenci de Barcelona, Prefecte de la Missió, al P. Damià d'Olot, Comissari General. (APCC, *Missió de la Guaiana*, Llig. A-4-8).

d'Amèrica, els caputxins catalans, ja des d'un primer moment, tothora fidels a la corona hispana, es van mostrar aferrissadament reialistes i antirevolucionaris;³⁴ a inicis de l'any 1817 les defenses reialistes al territori eren tan migrades, que el general Piar remuntà amb trenta naus el riu Orinoco i s'apoderà per sorpresa de la Guaiana. Efectivament, el mes de febrer de 1817 havia aconseguit afermar-se a la majoria de les poblacions; els missioners tot d'una van ser empresonats, i a vint d'ells els tocà de ser víctimes de les atrocitats del general Bolívar, que, arribat el mes de maig de 1817 a la missió de la «Purissima Concepción de Caroní», en arribar a San Ramón de Caruachi, ordenà als indis de la reducció d'assagetar els missioners; així ho escriu l'historiador veneçolà Duarte Level:

*«El 7 de mayo en la mañana fueron sacados del convento los 18 capuchinos y dos enfermeros que quedaban allí, y los indios que formaban la guarnición de Caruachi los llevaron a la orilla del río donde en cortos momentos fueron sacrificados. Piar desaprobó la ocurrencia, así en Caruachi como en Upata, y públicamente la atribuyó a Bolívar, de quien dijo no podía ser su amigo después de semejante crueldad».*³⁵

L'ocupació dels pobles de la Missió dels frares catalans, de part de les tropes del general Piar agafà de sorpresa els caputxins, ja que, fins llavors, la Missió s'havia vist protegida per les tropes reialistes, les quals, finalment, van trobar-se encerclades per Piar a Angostura, deixant indefenses les missions caputxines, les quals havien desenvolupat una satisfactòria economia al servei de l'home. La preocupació constant dels caputxins catalans, d'evitar qualsevol contacte dels indígenes amb els pobladors hispans, a fi d'impedir que fossin explotats, ocasionà, d'altra banda, la total dependència i subjecció indígena als missioners, talment

34. Vg. DUARTE LEVEL, *Los capuchinos...*: «Desde el principio de la Guerra de la Independencia los capuchinos rechazaban toda invasión guerrera en las misiones y tomaban enérgicas providencias, alertando a los indios, abasteciendo a las tropas del Rey y cuanto necesitaban, y contribuyendo con caballos, víveres y utensilios de toda clase a su sostenimiento. Eran realistas exagerados y odiaban la República, tanto porque hacía guerra al Monarca cuanto porque la creían hija de la Revolución Francesa» (text recollit per BUENAVENTURA DE CARROCERA, *Misión de los Capuchinos en Guayana*, doc. 324, p. 318).

35. Vg. DUARTE LEVEL, *Los capuchinos...*; text recollit pel P. BUENAVENTURA DE CARROCERA a *Misión de los Capuchinos en Guayana*, vol. III, doc. 324.

una «permanent» minoria d'edat. Pel que fa a l'èxit pastoral de la missió evangelitzadora dels frares catalans, aquest fou més migrat, tal com hem vist des de la testimoniança dels mateixos frares. Tanmateix, tot i el poc èxit de la tasca evangelitzadora dels caputxins, en els aspectes civilitzadors i d'organització, segons opinió d'un dels principals estudiosos de les missions caputxines, aquesta fou la més ben organitzada de totes les que es desenvoluparen en època antiga;³⁶ fins i tot, l'intrèpid viatger Alexandre von Humboldt manifesta que, gràcies als missioners catalans, a la Guaiana s'havia encetat una germinal, però florent vida social, mercès al «*régimen interior, actividad industrial y espíritu mercantil de los frailes catalanes*»,³⁷ la petja dels quals és vigent, encara, a la Guaiana, fins al punt que a l'hora de fixar els límits del nou estat veneçolà, es tingueren en compte fins on arribava la missió caputxina, car fins on arribaren els caputxins catalans en llur missió, arriben les fronteres de Veneçuela, puix tot plantant la creu n'anaven fixant els límits actuals.

VALENTÍ SERRA DE MANRESA, OFM CAP.

36. Vg. CLEMENS DE TERZORIO, *Manuale Historicum Missionis Ordinis Minorum Capuccinorum* (Isola del Liri, 1926), p. 361.

37. Vg. A. VON HUMBOLDT, *Viaje a las Regiones Equinociales*, vol. IV, p. 412.

